

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ В МІЖНАРОДНИХ І НАЦІОНАЛЬНИХ СТАНДАРТАХ ОЦІНКИ

У статті проаналізовано положення міжнародних та європейських стандартів оцінки нематеріальних активів, обґрунтовано їх відповідність парадигмі оцінки бізнесу і нематеріальних активів, доведено необхідність інтеграції і гармонізації цих стандартів оцінки.

Ключові слова: міжнародні стандарти оцінки, європейські стандарти оцінки, людський капітал, нематеріальні активи, інтелектуальний капітал, бухгалтерський облік

Проблема та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Величезні диспропорції між балансовою і ринковою вартістю компаній, бізнес яких заснований на знаннях, породив помітні проблеми в області професійної оцінки. Відповіддю на них стала нова парадигма оцінки бізнесу і нематеріальних активів, характерною особливістю якої стало ширше трактування поняття “нематеріальні активи”. Особливо виразно це видно в міжнародних та європейських стандартах оцінки нематеріальних активів.

При визначенні вартості бізнесу і нематеріальних активів інтелектуальні активи, і зокрема людські ресурси, необхідно враховувати, оскільки їх вплив на вартість компанії може бути вирішальним. В Україні ці нові тенденції вже достатньо помітні, проте гармонізації вітчизняних та міжнародних стандартів оцінки заважають специфічні вітчизняні проблеми, тобто особливості вітчизняного обліку нематеріальних активів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Навколо можливості включення людського капіталу до облікової методології точаться гострі дискусії, значну увагу цьому питанню приділяють проф. М. Добія [2], Д. Добія [3], особливості відображення в обліку трудових ресурсів розкриває проф. М.Ю. Медведєв [1].

Постановка завдання. Узагальнимо підходи до оцінки людського капіталу як складової вартості компанії у вітчизняних і міжнародних стандартах оцінки.

Виклад основного матеріалу. До витоків методологічних основ оцінки відносять дослідження англійського економіста А. Маршалла як синтезу різних існуючих теорій вартості. Дослідник вперше запропонував концепцію оцінки вартості майна. Надалі його послідовники трансформували елементи економічної теорії, концепцію і підходи до оцінки вартості в так звану “робочу теорію оцінки вартості”, яку можна розглядати як основи методології оцінки, що знайшли відображення в сучасних міжнародних і європейських стандартах.

У сучасному трактуванні вартість будь-якого майна розуміється як властивість, що придбалася відчутним і невідчутним майном в економіко-правовому обороті, чим забезпечується єдність змісту і форми майна в господарській діяльності компанії. В загальному випадку величина, одержана розрахунково-аналітичним шляхом відповідно до стандартизованого визначення ринкової вартості, розуміється як вартість, якщо немає відмінності від загальноприйнятого визначення.

Множинність різних модифікацій і тлумачень вартості для конкретних (інституційних) умов не суперечить загальному розумінню, якщо в кожному випадку дотримуються основні методологічні принципи.

Особливість сучасних основ методології оцінки полягає в тому, що методи обґрунтування практичних дій можуть базуватися, залежно від мети проведення вимірювань, як на об'єктивних (ринкових), так і на суб'єктивних (інвестиційних) вартісних вимірюваннях результатів господарювання. З такої методологічної позиції виходить, що хоча “істинна вартість” майна пізнавана, проте вона не є єдиною, а крім того вона залежить від часу, місця і обставин її прояву. Множинність вартостей не залежить від бажання оцінювача, але до його завдань входить усвідомлення і вираз своєї позиції незалежного спостерігача. Вказана подвійність положення спостерігача дозволяє одержувати оцінювачу достовірну (і в цьому значенні «об'єктивну») оцінку, як ззовні - для об'єктивної вартості (справедливої, ринкової, при найефективнішому використанні), так і зсередини - для суб'єктивної вартості, а саме: вартості у використанні і інвестиційної вартості.

Інформаційна епоха викликала необхідність і створила можливість загального відстежування (моніторингу) цін в умовах, коли на їх величину вирішальним є вплив невідчутних акти-

вів. Одна з найважливіших сучасних тенденцій в розвитку вартісного мислення виражається в постійному практичному пошуку можливостей творення вартості для власників. Це відноситься до головного ресурсу сучасної компанії, ядра сучасного підприємництва – людського капіталу. В економіці, заснованій на знанні головним сучасним завданням є ефективне управління вартістю цього капіталу.

У більшості країн оціночна діяльність регулюється професійними організаціями оцінювачів, які розробляють і приймають свої стандарти оцінки, обов'язкові для застосування членами організацій.

Існують об'єднання саморегульованих організацій оцінювачів, створені на національному, європейському і світовому рівнях з метою гармонізації стандартів оціночної діяльності. Найавторитетніша з них є Міжнародний комітет із стандартів оцінки (МКСО), що об'єднує професійні організації оцінювачів більш ніж 50 країн світу. Цей комітет розробляє і регулярно публікує доповнення і зміни до Міжнародних стандартів оцінки (МСО), на основі яких саморегульовані організації в різних країнах розробляють власні стандарти.

МСО складаються з власне стандартів методичних вказівок по їх застосуванню для фінансової звітності і кредитування, а також методичних рекомендацій щодо оцінки в різних наочних областях. Вперше МСО були опубліковані в 1985 р., але аж до 2001 р. у складі цих стандартів не було офіційного документа щодо оцінки нематеріальних активів, що свідчить про складність стандартизації даної області.

Більшість таких організацій обережно відноситься до стандартизації оцінки нематеріальних активів і, як правило, пов'язує їх оцінку з оцінкою бізнесу. Така обережність має глибокі історичні причини, пов'язані з тим, що спочатку ці організації об'єднували в основному оцінювачів нерухомості.

В європейських країнах прийнято виділяти окремою наочною областю оцінку нематеріальних активів. В США, Росії та інших країнах оцінка бізнесу і нематеріальних активів регулюються одним стандартом, що зумовлено єдністю підходів до них і методології.

Базою для розвитку в Україні методології оцінки вартості нематеріальних активів є підходи і методи, прийняті в світовій практиці.

Оцінка нематеріальних активів за міжнародними стандартами, прийнятими в 2001 р., складаються з власне стандартів і вказівок по їх застосуванню. Зокрема, оцінці нематеріальних активів присвячено Міжнародне керівництво № 4 (МР 4) “Оцінка нематеріальних активів”. Завдання цього стандарту оцінки полягає в тому, щоб зробити в світовій спільноті оцінку невідчутних активів більш послідовною і якісною для користувачів фінансової звітності. Так, зокрема в п. 3.12.2 відмічено, що “Невідчутні елементи вартості у функціонуючому бізнесі, обумовлені такими факторами, як **наявність підготовлених кадрів**, справно працюючого обладнання, необхідних ліцензій, систем і процедур”.

У складі гудвілу (п. 3.13), згідно МР 4, виділено персональний гудвіл (пов'язаний з такими факторами, як особливості оподаткування, амортизаційна політика, витрати залучення позик і інвестований в бізнес капітал), та гудвіл, що передається (пов'язаний з такими факторами, як специфічна назва, репутація бізнесу, лояльність його клієнтів, місцезнаходження, продукти і інші аналогічні фактори, що приносять економічні вигоди).

Під терміном нематеріальні активи (в стандарті відмічено невідчутні) (п. 3.15) розуміють активи, що проявляють себе своїми економічними властивостями, але не володіють фізичною субстанцією, дають права і привілеї їх власнику і приносять йому доходи. До складу таких активів відносяться наступні категорії невідчутних (нематеріальних) активів:

1. *Права* (відповідно до умов контракту, укладеного в письмовій або в іншій формі, який створює економічну вигоду для сторін) (контракти на поставки, збут продукції, постачання і ліцензійні угоди).

2. *Взаємовідносини між сторонами* (короткострокові) (**набрані кадри**, взаємовідносини з клієнтами, постачальниками, з дистриб'юторами і структурні взаємовідносини сторін).

3. *Згруповані невідчутні активи (гудвіл)* (вартість лояльності клієнтів, «надприбуток» і залишкова вартість).

4. *Інтелектуальна власність* (фірмові марки або фірмові найменування (бренди), авторські права, патенти, товарні знаки, виробничі секрети або ноу-хау і ін.).

Недоліками МР-4 (МСО-2000) є недостатньо глибоке розуміння специфіки нематеріальних активів, відсутня їх обґрунтована класифікація, формулювання і методи оцінки запозичені з матеріальних активів. Так, всі елементи ринкового капіталу об'єднані в понятті гудвіл, невиразно пояснено, що таке інтелектуальна власність, поняття “інтелектуальний капітал” значно ши-

рше за “нематеріальні активи”, так як включає всі фактори, що визначають акціонерну вартість компанії і не враховуються в складі відчутних активів. Окрім традиційних нематеріальних активів сюди відносять “людський капітал”, включаючи лояльність персоналу по відношенню до керівництва і акціонерів компанії, і “структурний капітал”, включаючи інформаційні і організаційні зв'язки всередині компанії. Як свідчить практика, недооблік цих факторів може призвести до помилок у визначенні вартості компанії.

УВ 2003 та в 2010 рр. були опубліковані оновлені рекомендації МСО МР 4 “Оцінка нематеріальних активів”, в якому викладені принципи підходи до брендів, інтелектуальної власності, що знаходяться у володінні компаній, ступені лояльності з боку клієнтів і ін. В ньому з'явилась комплексність оцінки і її відповідність фінансовій звітності, їх тісний взаємозв'язок з МСФЗ, що забезпечує гармонізацію оціночної діяльності з бухгалтерським обліком і формує основу для зближення двох систем – оцінки і звітності нематеріальних активів.

Європейська група оцінювачів основних фондів була створена як некомерційна асоціація національних організацій оцінювачів західноєвропейських країн в 1977 р. В даний час вона називається Європейська група асоціації оцінювачів, головною метою діяльності якої є створення європейських стандартів оцінки, що представляють погляди професійних організацій у всіх країнах Європейського союзу. Членами цієї організації є професійні оцінювальні організації Європейського союзу з активною і зростаючою участю партнерів з країн Центральної і Східної Європи.

Область застосування європейський стандартів оцінки (ЄСО) поширюється на оцінку об'єктів нерухомості і інших видів основних засобів, **нематеріальних активів**, бізнесу, як для складання фінансової звітності, так і для іншої мети.

ЄСО є обов'язковими для членів організації, але рекомендуються для застосування, оскільки відображають кращий досвід, розроблений для включення у відповідні нормативні акти Європейського союзу і формують підґрунтя для ухвалення відповідних національних стандартів країн ЄС.

Найбільш очевидні суперечності між ЄСО і МСО полягають щодо переліку активів, що підлягають оцінці та щодо складу активів, що відображаються в балансі.

У 2003 р., одночасно з МКСО, ця організація опублікувала нову версію ЄСО, в яких включено методичні вказівки № 8 “Оцінка невідчутних (нематеріальних) активів (і інтелектуальної власності)” (МР 8).

В п. 06 відмічено, що нематеріальні активи – це активи, які проявляють себе завдяки своїм економічним властивостям; не володіють фізичною субстанцією, але забезпечують права і привілеї їх власнику і звичайно генерують дохід або інші вигоди для їх власника. Проте в п. 07 та п. 10 наведено визначення для фінансових звітів: «Нематеріальний негрошовий актив, що не володіє фізичною субстанцією, який утримують для використання у виробництві або поставки товарів і послуг, для здачі в оренду іншим або для адміністративних цілей».

З бухгалтерської точки зору, відмічено в п. 11 МР 8, нематеріальні активи відображаються в балансі по витратах на їх придбання і амортизуються протягом терміну корисного використання. Проте більшість нематеріальних активів відображаються в балансі окремо.

В цьому ж стандарті наведено категорії нематеріальних активів:

1. Гудвіл бізнесу (нерозподілені нематеріальні активи).
2. Персональний гудвіл.
3. Нематеріальні активи, що ідентифікуються.

Серед інших нематеріальних активів бізнесу виділено активи, що наведено на рис. 1.

Перераховані в рис. складові нематеріальних активів дають підстави стверджувати, що дані рекомендації розроблені на основі та з урахуванням теорії людського капіталу. Так, згідно даного керівництва, оцінювач повинен враховувати всі нематеріальні активи, що як враховуються, так і не враховуються на балансі. При цьому до “активів”, що не враховуються на балансі, відносяться, наприклад, “персональний гудвіл” і “зібрана разом і навчена робоча сила”. Ці “активи” не можуть належати і не належать компанії, тому вони не можуть називатися активами. Проте, при визначенні вартості бізнесу і нематеріальних активів ці “активи” необхідно враховувати, оскільки їх вплив на вартість компанії в цілому може бути вирішальним.

Проте МР 8 не містить жодних рекомендацій щодо вимірювання або розрахунків, відмінних від стандартних процедур оцінки. Однак, рекомендації допускають, що при необхідності і належному обґрунтуванні можуть використовуватись методи розрахунків, відмінні від прийнятих в стандарті.

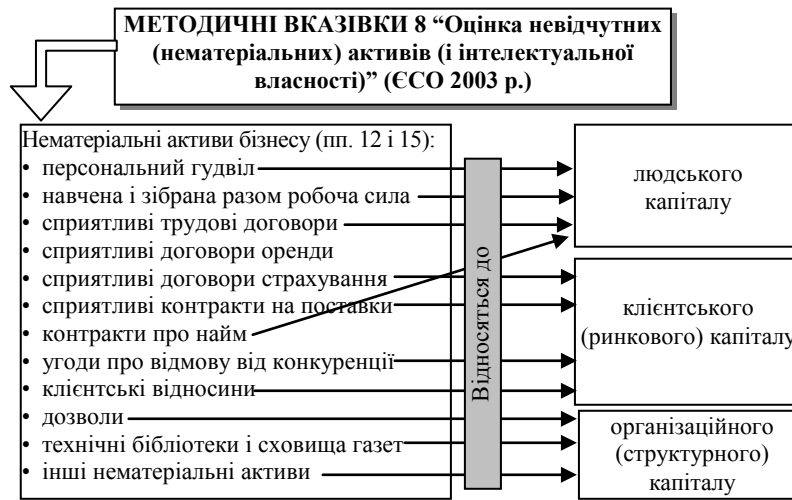

Рис. 1. Складові нематеріальних активів

Проте в п. 47 МР 8 відмічено, що в стандартах фінансової звітності (бухгалтерського обліку) гудвіл визначається як різниця між ціною придбання підприємства і обліковою сумою його чистих активів, що ідентифікуються. Проте створений усередині гудвіл не визнається активом, оскільки він не є ресурсом, контрольованим підприємством, який можна достовірно виміряти витратами на придбання, що ідентифікується.

У МР-8 (ЄСО) до активів, що підлягають оцінці, входять «персональний гудвіл» і «навчена і зібрана разом робоча сила». Стандарт припускає, що гудвіл – це один актив, а «навчена і зібрана разом робоча сила» інший, що враховується в активі. Пов’язано це з тим, що фінансовий облік не призначений для використання при ухваленні рішень. Для цієї мети існує управлінський облік, у тому числі звіти про інтелектуальний капітал. Така оцінка потрібна для управлінської мети, ніж для фінансової звітності., проте і для фінансової звітності оцінка теж потрібна.

Європейські стандарти оцінки дозволяють обліковувати людський капітал при оцінці бізнесу і нематеріальних активів компанії, не включаючи його в баланс. Тобто визнано розрив між нематеріальними активами в бухгалтерському і в розумінні професійних оцінювачів.

В цілому МР 8 (ЄСО) аналогічні МР 4 (МСО): в обох викладено підходи і методи, що використовуються при оцінці нематеріальних активів, наводиться їх класифікація, відмічаються особливі професійні вимоги, необхідні для їх оцінки тощо.

Відмінності ЄСО від МСО полягають в докладнішій класифікації нематеріальних активів в частині інтелектуальної власності і нематеріальних активів, що не ідентифікуються. У МР 8 знайшов відображення новий підхід до оцінки бізнесу, заснований на останніх працях і публікаціях в області економіки знань. Так, наприклад, оцінці підлягають навчена і зібрана разом робоча сила, сприятливі трудові договори з провідними фахівцями, контракти про найм цінних працівників тощо. Ці нематеріальні активи, що не ідентифікуються, безумовно, можуть істотно вплинути на зростання ринкової вартості бізнесу, проте їх визнання в бухгалтерському обліку залишається проблематичним як в Україні, так і за кордоном.

В Україні прийнято Порядок експертної оцінки нематеріальних активів (Затверджено наказом Фонду державного майна України та Державного комітету з питань науки і технологій від 27 липня 1995 року № 969/97). Згідно п. 7 цього порядку до складу нематеріальних активів відносять:

1. Об’єкти права інтелектуальної власності (право власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок, знаки для товарів і послуг, сорти рослин, фірмове найменування, програми для ЕОМ, базу даних, науково-технічну інформацію).

2. Об’єкти права користування ресурсами природного середовища (право користування земельною ділянкою, надрами, геологічною та іншою інформацією про природне середовище, іншими ресурсами природного середовища).

3. Об’єкти права користування економічними, організаційними та іншими вигодами (економічні вигоди від користування монополією, організаційними вигодами, права на використання економічних та інших привілеїв).

П. 11 цього порядку визначено, що гудвіл (ділова репутація) – комплекс заходів, спрямованих на збільшення прибутку підприємств без відповідного збільшення активних операцій, включаючи використання кращих **управлінських здібностей**, домінуючу позицію на ринку продукції (робіт, послуг), нові технології.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розуміння методологічних основ оцінки вартості майна як якнайкращої загальноприйнятої практики – і визнання її критерієм істинності. До теперішнього часу досягнуті міждисциплінарні домовленості між основними міжнародними організаціями за стандартами окремих видів професійної діяльності, які слід віднести до сфери економічних вимірювань. Проблеми регіональних (зокрема, європейських) стандартів і національних стандартів окремих країн дозволяються шляхом приведення їх у відповідність з міжнародними стандартами, з урахуванням тих особливостей, які можуть бути доказово обгрунтовані при зіставленні з міжнародними стандартами. В іншому випадку виникають суперечності з міжнародними інститутами, які в останні два десятиріччя стали регуляторами економічних процесів в світі.

Список літератури

1. **Медведев М.Ю.** Бухгалтерський учет для посвященных / **М.Ю. Медведев** . – М.: ИД ФБК-ПРЕСС, 2004. – 320 с.
2. **Dobija D.** Pomiar i sprawozdawczość kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa / D. Dobija. – Warszawa: Wydawnictwo WSPiZ im. Leona Koźmińskiego, 2003. – 246 s.
3. **Dobija M.** Kapital jako podstawowa kategoria rachunkowoschi i ekonomii / M. Dobija // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: економічні науки. – 2004. – № 2 (28). – С. 64-83.

Рукопис подано до редакції 10.02.11